

А.Қ. Ғабасова

ЗАҢ ТІЛІН АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

«Тіл – сарқылмас қазына», сонымен бірге ол жанды құбылыс. Тіл халықпен бірге дамып, елдің күнделікті қарым-қатынас ісінде, қызметтік қажеттілігіне орай жаңа сапа иеленіп, толығып, байып отырады. Мемлекеттік деңгейге көтерілген тілдің де даму бағдары осы деңгейде жүзеге асуы тиіс.

Әдеби тілдің негізгі белгілерінің бірі – бірізділік (унификация). Бұл бірізділік тілдің орфографиясында да, грамматикасында да, терминологиясында да сақталуы тиіс. Яғни тілдегі сөздердің бірыңғай айтылу нормасы, жазылу нормасы, қолданылу нормасы болуы керек.

Жазба әдеби тілдің қызметі де, қолданылу аясы да барынша кең болады. Тіл мемлекетте жүргізілетін іс қағаздарының, әдебиеттің, оқу-ағарту, тәрбие жұмыстарының, саясаттың, өнер-білімнің, бұқаралық ақпарат құралдарының барлық салаларында қызмет атқарады.

Соның ішінде, бүгінгі күні біздің қоғамымызда ерекше назарда болып отырған заң құжаттарының тілі (заң шығарушылық құжаттар, нормативтік-құқықтық актілер, дипломатиялық және әскери құжаттар).

Заң тілінің нақты, тиянақты болуы, оның қоғамдық қатынастарды нәтижелі реттеуінің, толыққанды жүзеге асырылуының маңызды кепілдіктерінің бірі.

Сондықтан да, қазіргі таңда ұлт пен мемлекет мүддесін, адам құқықтарын қорғайтын заңдардың тілі де жоғары талаптарға сай болуы керек және халыққа ұғынықты тілмен жазылуы керек. Қазіргі таңдағы заңнама мәтіндерінің көпшілігі сын көтермейді, орыс тілінен қазақ тіліне аударылып беріліп жүрген заң мәтіндерінің тілі оқуға өте ауыр, түсініксіз болып келеді.

Заңнама мәтнінде ең жиі қолданылатын тілдік бірлік – терминдер. Жалпы ереже бойынша, нормативтік ұғымды неғұрлым толық білдіретін термин – жақсы термин, ал ұғымның шынайы мағынасын тұмшалайтын термин – сәтсіз термин. Ұғымдық айқындық және соған сай келетін терминологиялық дәлдік құқық нормасын мәтіндік ресімдеудің аса маңызды принципі.

Заң тілінің аудармасы өте күрделі мәселе. Көркем шығармаларды аударуда қолданылатын еркіндікке заң тілін аударуда жол берілмейді. Өйткені, көркем аудармада «түпнұсқасының

стильдік, көркемдік ерекшеліктерін мейлінше нақты сақтап көрсету» яғни шығарманың ойын, көркемдігін бере алатын болса болғаны. Ал заңды аударғанда әрбір үтір, әрбір сөз есепте болады, заң мәтініне әдеміліктің, көркемдіктің қажеті жоқ. Ол нақты болуы керек, дәл болуы керек және құқықтық сөздерде бірізділік сақталуы қажет.

Сөз тынысын зерделеу әр адамның азаматтық парызы. Заңдарымыздың қазақша мәтінінде заңның мәнін өзгертіп жіберетін, заң шығарушының еркін өрескел бұрмалайтын аударма кемшіліктері өріп жүр. Мәселен, заңдарымыздың қазақша нұсқасын оқысаңыз, оның сөзбе-сөз аударылғанына, ресми тіл емес, көркем әдебиет тіліне тән екеніне көз жеткізесіз.

Ресми құжаттың, оның ішінде, заңнаманың өзіне тән бұлжымас ортақ стилі болады. Қоғамдық өмірдің барлық саласында жүргізілген реформалар нәтижесінде, тілдік айналымға енген жаңа сөз тіркестері мен сөз орамдары ғылыми-теориялық, заңгерлік сараптамалық тұрғыдан жүйелі сараптаудың болмауы салдарынан дұрыс аударылмай, заң нормаларының практикада қолданылуында қиындық туғызатын заң тілін қолданысқа енгізді. Қазіргі кезде тіліміздің толыққанды қолданылуына қатысты сөздіктерде де ала-құлалық орын алған. Кәсіби, салалық, ғылыми терминдердің әр жерде әр түрлі жазылуы бәрімізді де жаңылдырады. Кейбір басылымдар сөзжасамның неше түрлі нұсқаларын ұсынып жүр. Олардың принципіне сүйенсек, аударылмайтын бірде бір сөз болмауы керек. Қазақ тілінде термин қабылдаудың ғылыми принциптерін негіздеп, қалыптастыру жолында көп еңбек сіңірген, термин жасауда тіліміздің мүмкіндігін сарқа пайдалану керектігін жақтаған ғұлама ғалымдарымыз Ахмет Байтұрсынов пен Құдайберген Қуанұлы Жұбановтар халықаралық терминдерді жаппай аудару беруге болмайтынын ескерткен еді. Оңды-солды аударудың салдарынан жұрттың қылжағына айналған сөздер көбейіп, кейде өз сөзімізді өзіміз түсінбей жататын жағдайға жеттік.

Сондықтан заң тілінің аудармашы мамандары аударма ісінде төмендегі қағидаттарды ұстануы керек:

– ресми құжат мазмұнын қысқа әрі тұжырымды тілде жазу;

– ол тұжырымдардың дәл, нақты болуы;

– сөздер мен терминдер нақты өз мағынасында пайдаланылуы;

– терминдер мен тұрақты оралымдардың бірегейлігін сақтау;

– бірнеше нұсқадағы терминдердің мүмкіндігінше терминологиялық комиссия тарапынан бекітілген немесе ресми тілде стандартталған, сондай-ақ жазба тілде қолданылу жиілігі жоғары нұсқасын пайдалану;

– өзі аударған мәтіндегі сөйлемдерді (абзацтарды) түпнұсқамен салыстыру;

– аударманың әрбір сөйлемінде, қолданылған терминологияның бірізділігін, мазмұндау логикасының түпнұсқаға сәйкестігін тексеру;

– мәтінді аударма тіліне жатпайтын ұғымдар мен тіркестерден арылту;

– мағыналық және стилистикалық түзетулер енгізу.

Тұжырымның нақтылығы мен дәлдігінің сақталмауын ҚР Кодексіндегі «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңның» 1б. 1т. 4т. көруге болады.

Орыс тіліндегі нұсқасы: «4. Международные договоры, ратифицированные Республикой Казахстан, имеют приоритет перед настоящим Кодексом и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона».

Қазақ тіліндегі нұсқасы: «4. Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттар осы Кодекс алдында басымдыққа ие болады және халықаралық шартты қолдану үшін заң шығару қажет болатын реттерді қоспағанда, тікелей қолданылады».

Дұрысы реттер емес жағдайлар, бекіткен емес қабылдаған болуы керек. Өйткені халықаралық шарттарды бекітуден бұрын біз қабылдауымыз керек деп ойлаймын.

«ҚР қабылдаған халықаралық шарттар осы кодекс алдында басымдыққа ие және осы халықаралық шартта айтылғандай, оны қолдану үшін заң шығару қажет болатын жағдайларды қоспағанда, тікелей қолданылады» – деп аударған дұрыс болатын шығар.

Заң тілін аудару сапасы аудармашының біліктілігі мен біліміне тәуелді болып қалған қазақ тіліндегі заң мәтіндерінде осындай нормалық қателіктер кездеседі. Заң тілінің мазмұнына қойылатын талапты орындау үшін сөздік технологияны жетік меңгеру қажет. Міне, сондықтан да, ол қазақ тілінде заң әзірлеу мәселесінде алғашқы орынға шығады. Тәуелсіздікке қол жеткен 20 жыл ішінде Ата Заңымыздан бастап, жүздеген төл заңдарымыз жазылып, қолданысқа енгізілді. Заңның тілмен бейнеленетіні, тіл арқылы азаматтардың еркі мен санасына ықпал ететінін ескере отырып, заң құжаттарының құқық қолданушыға ғана емес, кез келген азаматқа түсінікті болуы тиіс екендігін де ұмытпауымыз керек.

1. ҚР кодексі.
2. Ұлттық мектептің ұлы мұраты. – Алматы, 1995.
3. Ахмет Байтұрсынов. «Ақ жол». – Алматы, 1991.
4. Мемлекеттік тіл: бүгінгі мен болашағы: жинақ. – Астана, 1998.
5. Терминология: теория және тәжірибе: жинақ. – Астана, 2001.

К.М. Есенманова

ТІЛДІ ОҚИТУ БАРЫСЫНДАҒЫ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Ел тәуелсіздігін тіл тәуелсіздігімен астастыра қарап, туған тілдің тұғырын биіктету қамы қолға алынғалы да біраз уақыт болып қалды. «Қазақстан Республикасындағы тіл саясатының тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы Заң» сияқты стратегиялық маңызы бар құжаттардың дүниеге келуі осы бағытта жасалған оң қадамдар. Тіл – қарым-қатынас құралы. Адамның ой-өрісін, мәдени дәрежесін, ақыл-парасатын, руха-

ни байлығын көрсететін айна. Тіл мәдениетінің өзектілігі әрқашан ескеріліп, қай халық болса да бұл мәселені айналып өткен емес. «Өнер алды – қызыл тіл» деп қазақ халқы да сөйлеу шеберлігіне үлкен мән берген. Қазіргі таңда тіл мәдениетінің көкейтестілігі арта түсті. Қазақстан Республикасы Президентінің «Тілдерді қолдану мен дамыту бағдарламасында»: «Тілді дамыту – Қазақстан Республикасы мемлекеті саясатының аса өзекті бағыттарының бірі»,